

OSVRT NA OSAM SVEZAKA SENJSKOG ZBORNIKA
(1965—1980)

Časopis za suvremenu povijest već je pisao o Senjskom zborniku. Prikazani su svesci I—IV, zajedno, a V svezak posebno, dane su i neke opće ocjene.¹ Unutar brojne skupine lokalnih i regionalnih zbornika u Hrvatskoj i u drugim našim zemljama Senjskom zborniku pripada zamjetno mjesto.

Značenje i vrijednost Senjskog zbornika u širokom krugu lokalnih i regionalnih zbornika, neki širi sadržaji u njemu, izlaženje novih svezaka i određeni jubilarni povodi dali su poticaja ovom širem osvrtu trojice autora.

U povodu izlaska iz štampe osmog sveska — a tada je navršeno 15 godina izlaženja (1965—1980) — Centar za kulturu i obrazovanje u Senju i Senjsko muzejsko društvo priredili su u Senju 27. studenoga 1980. stručno savjetovanje — osvrti na objavljene radove iz starije i novije prošlosti Senja i okolice u Senjskim zbornicima I—VIII, s diskusijom i zaključcima (o djelatnosti izdavača — Gradskog muzeja u Senju — 1981. i dalje).

Skup je otvorio Marijan Rivoseki iz Senja, predsjedavajući OK SSRNH, a Ivica Šegota iz Rijeke govorio je o njegovanju tradicija novije revolucionarne prošlosti. A. Giron je dao osvrt: Starija prošlost Senja na stranicama Senjskog zbornika. V. Oštrić, M. Sobolevski i A. Giron dali su osvrt na teme iz triju osnovnih razdoblja povijesti u svescima Senjskog zbornika (1871—1919, ponešto i o starijim razdobljima; 1918—1941; 1941—1945). Stjepan Vukušić, iz Pule, izložio je osvrt Svevremenost književnog nasljeđa u Senjskom zborniku, koji je posebno objavio.² A. Glavičić, direktor Gradskog muzeja i urednik Senjskog zbornika, izvijestio je o planiranom prilogu Muzeja proslavi 40. obljetnice ustanka. Vladimir Lončarić, predsjednik Skupštine općine Senj, predstavio je prisutnima novi — osmi — svezak.

Ovdje objavljujemo kao cjelinu — slijedom spomenutih povijesnih razdoblja — osvrt V. Oštrića, M. Sobolevskog i A. Girona. Povezujemo ih ovim uvodnim napomenama i bilješkama (tekstovima M. Sobolevskog i A. Girona V. Oštrić je dodao bilješke s bibliografskim podacima).

Napominjemo da Senjski zbornik ima podnaslov »Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu«. Sadržaji svezaka odgovaraju podnaslovu. Ovaj osvrt, razumljivo, ne obuhvaća sve teme. Prilozi povijesti Senja, Podgorja, krmpotskog kraja i dijela Like započinju temama antičke arheologije i povijesti.

Radi lakšeg snalaženja dodajemo pregled dosadašnjih svezaka.

Godina I (ujedno i I svezak) — 1965.

Godina II, svezak II — 1966.

Godina III, svezak III — 1967—1968.

Godina IV, svezak IV — 1969—1970. Godina objavljivanja: 1970.

¹ V. Oštrić, Prilozi suvremenoj povijesti u novijim lokalnim i regionalnim zbornicima u Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1972, 152—153, 156; isti, Senjski zbornik, V/1971—1973, Senj 1973, CSP, 3/1974, 196—197.

² S. Vukušić, Svevremenost književnog nasljeđa, *Istra*, 10/1980, 46—50.

Godina V, svezak V — 1971—1973. Objavljeno: 1973.

Godina VI, svezak VI — 1973—1975. Objavljeno: 1975.

Godina VII, svezak VII — 1976—1979. objavljeno: 1979.

Godina VIII, svezak VIII — 1980. Objavljeno: 1980.

Napominjem da su stranice u Sadržaju petog sveska pogrešno štampane, pa čitatelj mora potražiti prave brojeve uz same tekstove.

Senjski zbornik i povijest Senja (starije doba i razdoblje od sjedinjenja grada s Banskom Hrvatskom do uključivanja u jugoslavensku državu)

Tema je obuhvaćena nešto šire, jer je razdoblje od 1871. do 1918. dio povijesnog procesa mnogo duljeg trajanja. Radi bolje preglednosti radove smo svrstali u tematsko-problemske skupine.

I. Skupina priloga cjelokupnoj povijesti Senja

A. Glavičić, Iz prošlosti Senja po doseljenju Hrvata, I, 254—263. Presjek kroz *političku povijest* Senja od sredine VI stoljeća do 1918. godine. Sadrži kraći prikaz XIX i početka XX stoljeća (261—262).

M. Valentić, Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, I, 69—93. Obuhvaća zbivanja od XV stoljeća (od 1454) do 1875. godine. Završni podaci nalaze se u širem sklopu zbivanja u XIX stoljeću. Pripomenuo bih da autor govori vrlo malo o samom sjedinjenju Senja s civilnom (Banskom) Hrvatskom. Postavlja pitanje koje je važno za istraživanje privrede Senja od 1872. dalje: kako je utjecala revizija ugarsko-hrvatske financijske nagodbe, s istim ključem za financiranje autonomnih i zajedničkih poslova (45% : 55%) i za krajiški teritorij.³

P. Rogić, Jurjevo u doba Vojne krajine (U povodu proslave 200-godišnjice Osnovne škole »Vjenceslav Novak«), VIII, 211—227, daje zanimljivu lokalno-povijesnu dopunu toj temi.

M. Pelosa, Razvoj crkvenopokrajinske pripadnosti senjske i krbavsko-modruške biskupije, VI, 219—260. I ta je tema izložena u većoj povijesnoj cjelini. Novije doba obuhvaća poglavlje 7. U Hrvatsko-slavonskoj crkvenoj pokrajini od 11. prosinca god. 1852. do 27. srpnja god. 1969. i 8. U Riječkoj crkvenoj pokrajini (245—248). Rad je opremljen kartama i bibliografijom.

M. Viličić, Povijesno-urbanistički razvoj Senja, I, 94—110. Autorica je obuhvatila svojom temom cjelokupnu povijest Senja, s XIX i XX stoljećem, iako ukratko (105—107). Citirat ću jednu sažetu misao: »Grad Senj i danas nakon teških razaranja tokom drugog svjetskog rata i izgradnje posljednjih stoljeća nije izgubio svoju vjekovnu fizionomiju srednjovjekovnog grada.« U vezi s ovom temom korisnu dopunsku funkciju ima rad *A. Glavičića*,

³ O sjedinjenju Senja i privrednim prilikama usp. *M. Valentić*, Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849—1881, Zagreb 1981, 174, 192, 225, 228, 232, 235, 236, 254—255, 257—258.

Kulturno-povijesni vodič po Senju, I, 264—322. Sadrži i niz podataka — ulice, građevine, spomenici i dr. — o Senju XIX i XX stoljeća.⁴

V. Rogić, Položaj Senja i gravitacija. Historijsko-geografski i suvremeni odnosi, I, 7—21. To je važna povijesno-zemljopisna studija koja obuhvaća cjelokupnu povijest Senja, pa i doba od 1871. do 1918 (16—18), u širem sklopu XIX stoljeća. Ima dva glavna dijela: Geografske osobine sredine i topografski razvoj grada; Historijsko-geografska problematika senjske gravitacijske zone u zaleđu. Priložene su bilješke i skica prometnih smjerova. I iz tog rada navest ću jednu jezgrovitu misao: »Senj je izrazit primjer starog gradskog središta, čija veličina i skromna suvremena uloga nisu srazmjerni velikom historijsko-geografskom značenju.«

R. F. Barbalić, Brodarstvo u Senju i Podgorju kroz prošlost, IV, 5—32, također obuhvaća svoju temu u povijesnoj cjelini. Donosi niz podataka za XIX i XX stoljeće (12—23).

Drugu, na svoj način karakterističnu, kopnenu, ali i s pomorstvom tijesno povezanu gospodarsku granu obradio je V. Severinski: Senjske šume i njihova eksploatacija, I, 232—245, i Gospodarenje sjeverno-velebitskim šumama u prošlosti i danas (Povodom dvjestogodišnjice šumarije Krasno), III, 262—275. U oba rada ima podataka za XIX i XX stoljeće.

P. Rogić u radu Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju, I, 35—68, obuhvaća cjelokupnu povijest Velebitskog primorja (Podgorja). Poglavljem V. Suvremeno stanje, seže u doba poslije razvojačenja Vojne krajine (64 i d.).

Širu cjelinu s ovim radom čini rad A. Rukavine Privreda ličke i primorske strane Velebita, IV, 99—123, također s podacima i za XIX i početak XX stoljeća. Ante Rukavina je veterinar u Gospiću, a izvanredan je praktični, terenski poznavalac odnosa prirode, čovjeka i društva na Velebitu.⁵ Korisne potvrde i dopune pruža B. Modrić, Etnografske crte iz Podgorja, I, 246—253. Daje suvremene, ali u biti i povijesne podatke, tj. kazivanje o suvremenosti ima jasnu povijesnu potku. I Božo Modrić je terenski poznavalac Velebita, posebno sjevernog (suraduje u zagrebačkom časopisu Naše planine).

Rad L. Glesingera Povijest zdravstva u Senju, III, 222—255, specifična je društvenopovijesna tema, i s podacima za XIX i XX stoljeće.

II. Starija povijest Senja u posebnim radovima

Zbog cjeline senjske povijesti i šireg predočivanja Senjskog zbornika napomenuo bih da je starija povijest obilno i raznoliko obuhvaćena u Senjskom zborniku. Ukratko ću reći, izostavljajući bibliografske potankosti, da se u tim sadržajima ističu ove tematske skupine:

— antikna povijest Senja i senjskog kraja (radovi A. Glavičića, M. Zaninovića, R. Katičića),

— migracije i naselja u srednjem vijeku i ranim stoljećima novog vijeka (radovi S. Pavičića),

⁴ A. Glavičić je objavio i instruktivan Vodič po Senju i okolici, Senj 1974 (2. izd.).

⁵ Zanimljivo je usporediti i njegovu knjigu planinarskih članaka »Velebitskim stazama«, Zagreb 1979. V. i ocjenu Z. Derossi, Senjski zbornik, VIII, 432—433.

— povijest umjetnosti (arhitekture i drugih područja) srednjeg i novog vijeka (radovi *M. Viličić, I. Lentića*).

— glagoljaštvo i prva senjska tiskara (niz radova — osobito u tematskom bloku u VI svesku — *A. Glavičića, P. Rogića, Z. Kulundžića, B. Fučića, A. Nazor, I. Petrović, M. Pantelić, V. Ekl, N. Marulića, V. Kraljića, M. Bolonića, A. Badurine*),

— uskoci i uskočko doba (radovi *V. Kostića, G. Novaka, M. Gušić, M. Kleut, M. Viličić, M. Bolonića*),

— Pavao Ritter Vitezović (radovi *M. Markovića, N. Kolumbića, B. Krmpotića, M. Moguša, S. Pelena, Lj. Dobronić*),

— ceste i cestogradnja do sredine XIX stoljeća (prilozi *S. S. Nossana*).

Niz tema ima šire značenje — nadilaze lokalnu povijest. Pojedininim su radovima zastupljene i druge teme starije povijesti.

III. Suvremenopovijesne teme

Tako bih označio različite i prilično brojne radove koji povezuju, na veoma različitim područjima, suvremeno stanje, probleme i zamisli s poviješću — u širokom smislu koji proizlazi iz odnosa prirode, čovjeka i društva. Tih pristupa ima i u nekim radovima koji su navedeni pod I i II.

U toj skupini ima radova iz prirodnih nauka: *A. Milan*, Prilog poznavanju geološke građe šire okolice Senja, IV, 33—44 (s podacima i o geološkim istraživanjima u XIX i XX stoljeću); *S. Božičević*, Potresi u Senju, III, 256—261 (također s podacima o XIX i XX stoljeću); *S. Čanadija*, Pregled faune okolice Senja, I, 22—34; *S. Horvatić, Lj. Ilijanić i Lj. Marković-Gospodarić*, Biljni pokrov okoline Senja, III, 298—323.

Od filoloških radova posebno bih spomenuo raspravu *M. Moguša* Današnji senjski govor, II, 5—152. Sadrži i povijesni pregled, jer je autor iznio »one najbitnije momente iz senjske povijesti koji su imali ili mogli imati znatniji utjecaj na senjski govor«, tako da ta radnja sadrži i niz povijesnih podataka iz različitih razdoblja, a ima i bibliografiju šireg značenja.

Zanimljiv pomorskopравни rad *L. Kosa*, Pravno-ekonomsko značenje mora u Velebitskom kanalu, VI, 429—466, sadrži i podatke o privredi Senja u XIX i XX stoljeću.

Suvremenopovijesni značaj ima i već spomenuti rad *A. Glavičića* Kulturno-povijesni vodič po Senju u prvom svesku. Ovdje ćemo ga povezati s tekstovima o obnovi, zaštiti i revitalizaciji povijesne baštine. Skupina takvih priloga — *A. Glavičića, M. Viličić, S. Sekulić-Gvozdanović* — o tvrđavi Nehaj, uskočkom mauzoleju i kuli »Lipici« objavljena je u četvrtom svesku.

IV. Razdoblje od 1871. do 1918. u posebnim radovima

1. Ekonomska povijest

U ovoj su skupini dva rada *M. Despot*: prvi, Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća, I, 225—231 (komora je

djelovala od 1876. do 1924), i drugi, Tvornica duhana u Senju, njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894—1945). Prilog privrednoj povijesti Hrvatskog primorja, VI, 407—420. Ta tema ima nastavak i dopunu u radu *M. Kolar-Dimitrijević* Tvornica duhana u Senju i njeno radništvo od godine 1918. do 1941, VII, 39—58, pa je tako ovo značajno senjsko poduzeće obrađeno u cjelini.

2. Politička povijest

D. Pavličević je posebno obradio Senj u narodnom pokretu 1883, VIII, 31—44.⁶

I. Jelić, u svom radu Senj u razdoblju između dva svjetska rata, I, 111 i d., daje nekoliko podataka i ocjena o prethodnom razdoblju.

P. Rogić, Sjećanje na Vladimira Čopića iz mladih dana njegova školovanja, VII, 97—107, donosi zanimljivih memoarskih podataka o pravaškoj i naprednjačkoj omladini u Senju.

V. Oštrić, Napomene o prijelazu Vladimira Čopića od nacionalizma komunizmu, VIII, 71—84, donosi podataka o senjskim pravašima i naprednjacima. Određene relacije naprednjaka prema radničkom pokretu obuhvaća i u radu O počecima radničkog pokreta u Senju ... (v. ad 3).

Objavljujući Priloge za osvjetljavanje revolucionarnih kretanja, radničkog pokreta i NOB-a u Senju i okolici, VII, *A. Glavičić* donosi i podatke o štrajku gimnazijalaca 1912. i demonstracijama protiv bana Cuvaja iste godine (73—76).

3. Povijest radničkog pokreta

V. Oštrić, O počecima radničkog pokreta u Senju 1874—1914, VII, 5—37, obuhvaća ovo: Senj i zagrebački socijalistički krug (1874—75); Senjski i drugi primorski tipografi u Hrvatskom tipografskom društvu (1874—1914); Senjska đlačko-tipografska socijalistička grupa, 1897/98 (socijalističko-naprednjačka skupina, u kojoj su, npr., Vojvođani Vasa Stajić i Aleksandar Tajkov); Neka prosocijalistička obilježja novina »Nehaj« (1906—1907). Dodajem da je njihov vlasnik i odgovorni urednik Vilim Tausani bio član spomenute socijalističko-naprednjačke grupe.

4. Kulturna povijest

Ta je grupa široka, pa i u njoj možemo razlikovati više užih skupina.

4.1. Tiskarstvo i izdavačka djelatnost

V. Antić, Rad i djela senjskih tiskara XIX i XX stoljeća, VI, 151—166. U tom radu, koji obiluje kulturnopovijesnim podacima, pisac s pravom upozorava da treba obraditi bibliografiju senjskih tiskara. Donosi i podatke o senjskim profesorima koji su se bavili znanstvenim radom.

A. Glavičić, Vlasnici i zgrade u kojima su djelovale senjske tiskare XIX i XX stoljeća, VI, 141—150. Donosi priloge za prilično složenu i u nizu pojedinosti nejasnu povijest senjskih tiskara.

⁶ Za širi sklop zbivanja usp. njegovu knjigu »Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj«, Zagreb 1980 — poglavje o Senju, 145—147 i druga mjesta u knjizi.

U poglavlje o primorskim tipografima već spomenutog rada (pod 3) V. Oštrić je unio i niz novih podataka o tiskarama u Senju, Kraljevici, Bakru, poneki o Sušaku, prema izvorima koji uglavnom još nisu bili upotrebljavani za tu svrhu.

4.2. Povijest književnosti

U pojedinim su radovima prikazani odnosi između nekih hrvatskih književnika i Senja: *D. Rosandić*, Senj u prozi Vjenceslava Novaka, I, 173—181, rad s književnopovijesno-sociološkom analizom; *B. Krmpotić*, Šenoin odnos prema Senju (Historijska istina povjestice »Vinko Hreljanović«), III, 196—208, donosi uz to i biografskih podataka o nekim senjskim kulturnim radnicima XIX stoljeća (Ivan Radetić, profesor i filolog, Mile Magdić, historičar, Dragutin Jambrečak, svećenik, filolog, urednik lista »Radiša«, pisac); *J. Derossi*, Senj u djelima Josipa Draženovića, V, 419—432.

Silvije Strahimir Kranjčević i V. Novak tema su još nekih radova: *M. Moguš*, O Kranjčevićevim pismima Novaku, III, 190—195; *J. Derossi*, Iz ostavštine Vjenceslava Novaka, VIII, 277—292 (dio ostavštine u Gradskom muzeju u Senju); *I. Krtalić*, Pogreška koju je bog morao učiniti, VIII, 389—392 (riječ je o Kranjčeviću); *D. Jelčić*, Monolitnost Kranjčevićeva pjesništva, VII, 393—398; *V. Fajdetić*, Odjeci glazbe u pjesničkim djelima S. Strahimira Kranjčevića, VIII, 399—401.

Objavljeni su pojedini radovi o drugim piscima: *N. Fabio*, Deset pristupnih varijacija na temu: Julije Rorauer, I, 182—209 (J. R. je rođen u Senju 1859, a umro u Beču 1912; kazališni je pisac, publicist, ekonomist, politički aktivan — od pravaštva involuirao do Narodne stranke); *Z. Derossi*, Zvonimir Vukelić-Zyr Xapula (u povodu tridesete obljetnice smrti), VIII, 263—275.

O udjelu Senjana u kazališnoj povijesti posebno je pisao *S. Batušić*: Senjani i Hrvatsko narodno kazalište, I, 210—224 (J. Rorauer, V. Novak, V. Krišković, S. S. Kranjčević, M. Ogrizović, M. Nehajev, I. Hreljanović, G. Hreljanović, Nada Balić, Bela Krleža, Nevenka Krmpotić-Tomašić).

Glazbenu povijest Senja prikazao je *V. Fajdetić*, Glazbeni izraz Senja, III, 94—174, s podacima i o XIX i XX stoljeću.

4.3. Povijest znanosti i kulturnopovijesno-biografska istraživanja

Tako bih označio prilično raznoliku, ali za Senjski zbornik karakterističnu širu skupinu, koju čine biografije i prilozi biografijama niza znanstvenih i kulturnih stvaralaca. To su: Vatroslav Cihlar (1896—1968), sudionik u revolucionarnom radničkom pokretu u mladosti, publicist raznovrsnih interesa (*B. Krmpotić*, V, 403—413, dao je u tom radu i biografiju Sebalda Cihlára, tajnika Trgovačko-obrtničke komore od 1875. godine); Dane Gruber (1856—1927), historičar (također prilog *B. Krmpotića*, u petom svesku), Stjepan Pavičić, historičar naselja i migracija (*A. Šojat*, V, 465—468); Petar Matković (1830—1899), geograf (*M. Despot*, III, 210—221); Vinko Žanić, profesor, numizmatičar (u: *Z. Dukat* — *A. Glavičić*, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice, VI, 167—198); nekolicina senjskih profesora zoologa (u: *S. Čanadija*, Pregled faune okolice Senja [iz Hrv. nar. zoološkog muzeja u Zagrebu], I, 22—34); Aleksandar Lochmer (1857—1915), »utemeljitelj hrvatske anglistike« (skupina

radova R. Filipovića, M. Bratanić-Čimbur, I. Velčić, D. Kalodere, VIII, 235—261); Emanuel Sladović, filolog i historičar (prilog B. Krmpotića, u četvrtom svesku).

4.4. Malo je poznato, osebujno kulturnopovijesno područje *povijest zagonetaštva* (enigmatike). S takvim priložima surađuje u Senjskom zborniku Slavko Peleh.

Radnički pokret između dva rata u Senjskim zbornicima

Pred nama se nalazi osam debelih svezaka Senjskog zbornika objavljenih u posljednjih 15 godina. Mi, suvremenici nastanka tih svezaka, kao i njihovi autori, ne možemo danas ocijeniti koliki je stručno-znanstveni rad i trud utkan u taj golemi posao, u taj neosporno velik izdavački pothvat, kojim se ne mogu pohvaliti ni mnogo veća mjesta od Senja i s mnogo većom materijalnom podlogom. Ovu činjenicu, duboko vjerujem, znat će najbolje ocijeniti buduće generacije i vrijeme kao najbolji procjenitelj vrednovanja ljudskog stvaralaštva. Iako izdavaštvo u Senju ima višestoljetnu tradiciju, taj izdavački pothvat mogao se ostvariti samo u našoj socijalističkoj zajednici, marom i trudom brojnih znanstvenih, kulturnih i političkih djelatnika i razumijevanjem šire i uže društvene zajednice.

Pokušat ću sumirati napore redakcije Senjskog zbornika i njegovog izdavača, Senjskog muzejskog društva, na okupljanju znanstvenika i drugih suradnika radi obrade radničkog i komunističkog pokreta u Senju između dva svjetska rata. Radova koji su na tu temu objavljeni u svescima Senjskog zbornika ima mnogo, i oni iz temelja revidiraju mnoga naša pogrešna shvaćanja, među kojima je bila najpogubnija zabluda da na području Senja gotovo i nije bilo radničkog ni unutar njega komunističkog pokreta. Ti radovi upravo ukazuju na mnoštvo pojavnih oblika i specifičnosti koje i dalje zahtijevaju pomno znanstveno istraživanje i njihovo prezentiranje.

Nadalje, velika je zasluga glavnog i odgovornog urednika svih osam svezaka Senjskog zbornika prof. Ante Glavičića i mnogobrojnih članova njegove redakcije, među kojima su bila istaknuta pera naše znanosti i kulture, da je za tih 15 godina nastala prava riznica spoznaja o prošlosti Senja, njegovu kulturnom, književnom, ekonomskom životu, njegovoj povijesti i revolucionarnim stremljenjima njegovih žitelja.

Na temu međuratnog radničkog i komunističkog pokreta ukupno je u Senjskim zbornicima objavljeno 18 što većih a što manjih radova 10 autora. U nekim se radovima međuratno razdoblje samo djelomično naznačuje, ali oni nisu ovdje ubrojani. Kao pozitivnu činjenicu, s tim u vezi, treba istaći da je nekoliko tih autora u svom istraživačkom radu dio aktivnosti posvetilo i izučavanju pojedinih aspekata radničkog pokreta na području Senja u međuratnom razdoblju, pa od njih možemo i ubuduće očekivati značajne priloge. Kao što je i razumljivo, najveći broj radova posvećen je najistaknutijem senjskom revolucionaranu Vladimiru Čopiću: o njemu je objavljeno ukupno 7 radova koji zajedno čine značajni doprinos ukupnom izučavanju života i revolucionarnog rada toga velikog Senjanina. Priloge o Čopiću dali su: Ivan Očak, Ante Glavičić, Matija Uradin, Stani-

slava Koprivica-Oštrić, Vlado Oštrić i drugi.⁷ I drugi istaknuti senjski revolucionari između dva svjetska rata našli su svoje zasluženno mjesto u Senjskim zbornicima, tako Milan Čopić, Emil Čop, te grupa sudionika u španjolskom građanskom ratu na strani Španjolske Republike.⁸ Dva rada posvećena su raznim aspektima djelatnosti KPJ u Senju u legalnom periodu,⁹ a dva rada govore o tvornici duhana u Senju i radničkom pokretu u njoj, prije svega sindikalnom.¹⁰ Ovdje treba prije svega istaći dragocjeni doprinos dr Mire Kolar-Dimitrijević izučavanju privredne problematike Senja i u njemu sindikalnog pokreta u međuratnom razdoblju.¹¹ Nemam namjeru navoditi sve što je u Senjskim zbornicima objavljeno o radničkom i komunističkom pokretu ni nabrajati autore, jer to u ovoj prigodi i nije potrebno, nego ću ukazati na samo još jedan izuzetno vrijedan rad. To je napis dra Ive Jelića o Senju između dva svjetska rata, objavljen još u prvom svesku Senjskog zbornika, 1965. godine.¹² To je prvi i jedini pokušaj sintetiziranja ukupnih društveno-političkih i revolucionarnih tokova u Senju između dva svjetska rata, i to u vrijeme kad su naše spoznaje o toj problematici bile još skromne, a ipak je taj rad i nakon 15 godina ostao putokaz za daljnje istraživanje.

⁷ Dva su autora pisala o životu V. Čopića u cjelini. *M. Uradin*, Prilog za biografiju Vladimira Čopića (U povodu 25-godišnjice smrti. 1939—1964), I, 137—152, s nizom pojedinosti i skupinom fotografija, a *S. Koprivica-Oštrić*, Vladimir Čopić, VII, 83—87, u sažetom tekstu, s nizom ocjena. O Čopićevoj pravaškoj mladosti u Senju i Zagrebu pisao je memoarski *P. Rogić*, raspravno *V. Oštrić*, Napomene o prijelazu Vladimira Čopića od nacionalizma komunizmu, VIII, 71—84, a o narednom razdoblju njegova života *I. Očak*, Jugoslavenski internacionalist Vladimir Čopić u Rusiji 1915—1918 (prilog biografiji), V, 319—332. Uz taj prilog *I. Očak* je objavio vrijednu Građu za biografiju Vladimira Čopića (V, 333—354; 25 dokumenata iz 1918. i Autobiografiju iz 1929. godine, u prijevodima na hrvatski književni jezik). Zanimljivu je građu — slike, spomenarske zapise i dopisnice — o V. Čopiću, dotada u privatnom vlasništvu, objavio *A. Glavičić*, Opis jednog dijela nepoznatih slika i pisama revolucionara Vladimira Čopića-Senjke, VII, 119—132. Podatke o V. Čopiću, unutar drugih tema, sadrže i radovi *M. Sobolevskog*, *A. Glavičića*, *B. Janjatovića*, u istom svesku. *M. Sobolevski* je posebno obradio Djelatnost komunističkog poslanika Vladimira Čopića u Ustavotvornoj skupštini od godine 1920—1921, VIII, 45—56. *V. Oštrić*, Prilog istraživanju povijesne književnosti o Vladimiru Čopiću, VII, 109—118, daje sažeti osvrt i izbor podataka o toj literaturi, u kraćem obliku nego za zbornik »Život i djelo Vladimira Čopića«, ali s dijelovima teksta koji nisu ušli u prilog za taj zbornik, s podacima o još nekim novijim tekstovima i s osvrtom na sam zbornik o Čopiću.

⁸ Usp.: *I. Očak*, Emil Čop sudionik oktobarske revolucije i borbe za sovjetsku vlast. Prilog za biografiju, VI, 315—335 i Građa za biografiju jugoslavenskog internacionalista Emila Čopa, 335—350 (devet dokumenata, u prijevodu, iz razdoblja od 1919. do 1967); *B. Janjatović*, Senjani i stanovnici šire okolice Senja u ratu u Španjolskoj godine 1936—1939, VII, 89—96; *I. Očak*, Milan Čopić (Prilog biografiji), VII, 133—144; *A. Glavičić*, Prilozi za biografiju Milana Čopića, VII, 145—153.

⁹ Posebno: *M. Sobolevski*, Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. godine, VII, 59—72.

¹⁰ Već spomenuti radovi *M. Despot* (šesti svezak) i *M. Kolar-Dimitrijević* (u sedmom svesku).

¹¹ Zanimljivu širu društvenopovijesnu cjelinu čine njeni radovi Tvornica duhana u Senju i njeno radništvo od godine 1918. do 1941, VII, 39—58 i Senjska humanitarna i strukovna udruženja u međuratnom razdoblju, VIII, 13—30. Ovaj drugi rad zasnovan je na dosad gotovo nepoznatoj i neiskorištenoj građi u Gradskom muzeju, a rijedak je primjer proučavanja tih tipova društvenih organizacija u socijalno-ekonomskim istraživanjima.

¹² *I. Jelić*, Senj u razdoblju između dva svjetska rata, I, 111—136.

Značajno je da smo nakon osam svezaka Senjskog zbornika organizirali ovo malo ali značajno savjetovanje na kojem pokušavamo analizirati prijedeni put u područjima različitih tematskih opredjeljenja, usmjeravajući daljnji rad na nedovoljno izučena i osvijetljena područja. Pri svemu tome misao-vodilja treba da nam bude potreba stvaranja buduće sinteze prošlosti življenja čovjeka u Senju i podvelebitskom kraju, njegova sveukupna povijest, revolucionarni tokovi i današnji izražaji i dosezi u izgradnji samoupravnog socijalizma.

Kad pogledamo prijedeni put i što smo u ovih osam svezaka za 15 godina objelodanili o povijesti međuratnog razdoblja, možemo konstatirati da je to zaista mnogo, ali da nas ujedno obavezuje da nastavimo tim putem. Bit ću slobodan da naznačim koje bi teme trebalo ubuduće znanstveno osvijetliti. Mislim i na one od općeg značenja i na one koje se odnose na različite izražaje i specifičnosti senjskoga radničkog i revolucionarnog radničkog pokreta.

Mislim da bi u narednom vremenu valjalo izučiti sveukupna politička kretanja u međuratnom razdoblju na području grada i kotara Senja (a grupiranja je bilo raznolikih i s raznolikim programima) (tu smo još zaista tek na početku), zatim nastaviti s izučavanjem privrednog stanja (put kojim treba nastaviti vrlo su dobro trasirale Mira Dimitrijević i Miroslava Despot) i dograditi istraživanja iz komunističkog pokreta, a posebno sindikalni pokret. U tom pogledu trebat će i dalje nastaviti s izučavanjem sindikalnog pokreta u tvornici duhana, pokreta drvodjeljskih radnika, građevinskih radnika (njihov je položaj bio očajan uoči drugoga svjetskog rata, na gradnji turističke magistrale), te zasebno lučkih radnika koji su se organizirali odmah poslije sušačkih radnika. Ovom prigodom promocije osmog sveska Senjskog zbornika ujedno se dakle koristimo i kao mogućnošću da se zacrta njegova buduća sadržajna orijentacija, i mislim da je to najznačajnije.

Napomenimo da je određenu osnovicu za pristup povijesti radničkog pokreta u Senju i oko Senja između dva rata dao I. Jelić u spomenutom radu, a daljnji je razvitak istraživačkih interesa omogućio objavljivanje niza posebnih priloga. *A. Glavičić* je u dva svoja pregledna rada, Prilozi za osvjetljavanje revolucionarnih kretanja, radničkog pokreta i NOB-a u Senju i okolici, VII, 73—82, i Radničko-seljački nemiri na području kotara Senj između dva svjetska rata, VIII, 57—70, upozorio na niz događaja koji bi mogli potaknuti daljnja istraživanja. *Gabriel Tomljanović* — prilog biografiji, iz pera *S. Koprivice-Oštrić* (VIII, 85—89), donosi podatke o malo poznatom radniku, komunistu iz senjskog kraja (živio je od 1897. do 1928). U nekim memoarskim i biografskim priložima o sudionicima u NOP-u ima i uvodnih podataka o vremenu do 1941 (npr. *Z. Vujanović*, *Ivica Devčić Obalac* — borac i revolucionar, VIII, 95—110).

Narodnooslobodilačka borba u Senjskim zbornicima

Gotovo da i nema sveska Senjskog zbornika u kojem nije obrađena jedna ili više tematskih cjelina iz NOB-a i socijalističke revolucije. Štoviše, uredništvo je čitav jedan svezak, tj. svezak VII, posvetilo obradi revolucionarnog radničkog pokreta i njegovog logičnog nastavka — NOB-a i socijalističke revolucije. U periodu od 1965. do 1980. godine, dakle za čitavo vrijeme izlaženja, Senjski zbornik je ustupao svoje stranice sudionicima NOB-a i povjesničarima koji se bave

izučavanjem tog najnovijeg dijela povijesti naših naroda. Upravo zbog toga povijest NOB-a i socijalističke revolucije, obrađena na stranicama Senjskog zbornika, ima karakteristiku kritičkog i znanstvenog pristupa obradi ove tematike na senjskom području, ali i neposrednost, životnost i zanimljivost koju povijesnim tekstovima mogu dati samo neposredni sudionici u događanjima. U svakom slučaju, nastojanje uredništva da obradom pojedinih tema dade cjelovit prikaz događaja iz NOB-a na senjskom području dobro je usmjereno, pa treba tim zacrtanim pravcem i nastaviti.

U ovom prikazu ne može se strogo držati redosljeda izlaženja pojedinih priloga, nego kronološkog, uostalom i logičnog slijeda zbivanja na senjskom području od 1941. do 1945. godine. Redosljed kojim su tiskani prilozi iz NOB-a i socijalističke revolucije u periodičnoj publikaciji kao što je Senjski zbornik irelevantan je. Bitno je, naime, da se u Zborniku objavljivanjem pojedinih priloga postupno i sistematski obrađivala određena tematika NOB-a.

Osnutak i djelovanje partijskih organizacija u Senju i na senjskom području obrađeni su u prilogima Vlade Knifića, Mladena Plovanića i Ljubomira Petrovića. Vlade Knifić u svom prilogu daje kraći pregled osnivanja i djelovanja partijskih organizacija i partijskih foruma na senjskom području obuhvaćajući period do sredine siječnja 1944. godine, tj. do prvog partijskog savjetovanja za kotar Senj. U svom radu Knifić je najviše pažnje posvetio osnutku i djelovanju Kotarskog komiteta KPH Senj. Kritičkim pristupom izvorima Knifić je mnogo pridonio točnom datiranju osnutka KK KPH Senj.¹³ Istom problematikom, ali s drugog stajališta, bavi se u svom prilogu Mladen Plovanić. Naime, on je osvijetlio ulogu i zaslugu Tome Stričića za osnutak i početak organiziranog rada KK KPH Senj. Kao i Knifić, i on je kritičkim preispitivanjem postojećih izvora došao do istog zaključka u pogledu datacije osnutka Kotarskog komiteta KPH Senj.¹⁴

Ljubomir Petrović izložio je u kratkim crtama sadržaj dokumenata prvog partijskog savjetovanja za kotar Senj, održanog 16. siječnja 1944. i drugog partijskog savjetovanja održanog 11. i 12. rujna iste godine. Iako su sačuvani dokumenti tih savjetovanja izneseni u skraćenom obliku, u njima se mogu naći izvorni podaci, ne samo za rad KPH nego i za djelovanje organa narodne vlasti i antifašističkih organizacija na području kotara Senj.¹⁵

Nastanak i razvoj skojevskih organizacija i rukovodstava na senjskom području prikazao je Vlade Knifić u dva priloga, a svoja sjećanja na rad omladine u senjskoj gimnaziji 1941/1942. godine, živa i puna emocija, dao je Aleksandar Flaker.¹⁶ Knifić je u svojim tekstovima obradio rad skojevskih organizacija, osnutak i rad Kotarskog komiteta SKOJ-a Senj do njegovog prelaska na otok Olib potkraj 1944. godine, te organizirano uključivanje omladine u USAOH zaključno s prvom omladinskom kotarskom konferencijom održanom 10. rujna 1944. u Balenovoju pilani na Velebitu.

¹³ V. Knifić, Kotarski komitet KPH Senj od osnivanja do početka 1944. godine, VII, 155—172.

¹⁴ M. Plovanić, Revolucionarno djelovanje Tome Stričića na senjskom području, VII, 191—202.

¹⁵ Lj. Petrović, Prvo i drugo partijsko savjetovanje za kotar Senj 1944, VII, 221—238.

¹⁶ V. Knifić, Napredni pokret u Senju (1940—1942), VII, 173—182, i Kotarski komitet SKOJ-a (1942—1944), VII, 183—190. A. Flaker, Bilješke o senjskoj gimnaziji 1941/42, VII, 203—210.

Milan Pavelić dao je u svom radu prikaz borbenog puta partizanskog odreda »Alan« od njegovog osnutka u proljeće 1943. godine do njegovog uključivanja u II pomorski obalni sektor, odnosno 35. ličku diviziju u siječnju 1944. godine.¹⁷ O borbama 13. primorsko-goranske divizije na sektoru Vratnika i razoružavanju talijanskih snaga na području Senja na početku rujna 1943. godine govori u svom prilogu tadašnji komandant 13. divizije Veljko Kovačević.¹⁸

Osnivanje partizanske ratne mornarice na Kvarneru nakon kapitulacije Italije prikazao je Kažimir Pribilović. U svom prilogu Pribilović opisuje djelovanje II POS-a na pomorskom prostoru od Sušaka do Karlobaga sve do njemačke ofenzive na početku listopada 1943. godine. U svom drugom prilogu Pribilović je obradio djelovanje II POS-a od listopada 1943. do siječnja 1944. godine, kad su njemačke snage već bile ovladale Hrvatskim primorjem od Sušaka do Novog.¹⁹ Upravo u tom periodu Senj je postao baza II POS-a i veoma važan centar pomorske i kopnene veze Vis—Hrvatsko primorje—Lika. Pribilović je možda propustio da u ovom prilogu još više istakne ulogu Senja, ne samo kao baze II POS-a, nego jedine luke na jugoslavenskoj obali preko koje se slobodno odvijao promet i održavale se veze s unutrašnjošću zemlje. Svoja sjećanja na događaje u tom periodu djelovanja II POS-a dali su Orfeo Tičac i David Kabalin.²⁰ Djelovanje savezničke radio-stanice na senjskom području nakon povlačenja snaga II POS-a s matičnog područja obrađuje prilog Jure Matijevića.²¹

Završne operacije 4. armije JA, sudjelovanje Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama, oslobođenje Senja i senjskog područja na stranicama Senjskog zbornika obradili su u svojim priložima ovi autori: Karel Levičnik, Antun Giron, Vladimir Černjajev i Kažimir Pribilović.²² Svi ti radovi prilično iscrpno opisuju događaje na području Primorja, Senja i Kvarnera u travnju 1945. godine.

Iz ovog kratkog prikaza tema iz NOB-a i socijalističke revolucije moguće je uočiti da je Senjski zbornik uspio u svom nastojanju da i ovaj dio povijesti Senja sistematski obrađuje i prikaže. No on sigurno neće na tome stati. Ima, naime, još niz područja iz ove tematike koja bi trebalo istražiti i prikazati, kao npr. razvoj i djelovanje organa narodne vlasti, Antifašističke fronte žena, Jedinственe narodnooslobodilačke fronte, te vojne aspekte nekih događaja i svakako kulturno-prosvjetnu djelatnost na senjskom području u toku NOB-a. Istina, o ovim temama može se naći podataka i u do sada objavljenim prilo-

¹⁷ M. Pavelić, Partizanski odred »Alan«, VII, 211—220.

¹⁸ V. Kovačević, Kapitulacija talijanske vojske u Senju (u septembru 1943. godine), I, 153—159.

¹⁹ K. Pribilović, Pomorski saobraćaj u Hrvatskom primorju od osnivanja II POS-a do kraja 1943. godine, V, 353—366, i Senj — baza II pomorskog obalnog sektora i mornarice NOVJ, VI, 351—362.

²⁰ O. Tičac, Odiseja s ranjenicima na moru, VII, 287—294; D. Kabalin, Podvelebitska sjećanja, VII, 295—299.

²¹ J. Matijević, Uloga radio-stanice u narodnooslobodilačkoj borbi senjskih Podgoraca, VII, 239—244.

²² K. Levičnik, Oslobođenje grada Senja i okolice u aprilu 1945. godine, III, 176—189; A. Giron, Oslobođenje Senja i okolice 1945. godine, VII, 245—250; V. Černjajev, Borba za oslobođenje Senja 1945, VII, 251—256; K. Pribilović, Jugoslavenska ratna mornarica u borbama za konačno oslobođenje Hrvatskog primorja 1945. godine, VII, 257—274.

zima, ali su one ipak dovoljno važne da se i pojedinačno istraže i prikažu. Uredništvo Senjskog zbornika vjerojatno će ove dobronamjerne sugestije bar dijelom prihvatiti i realizirati ih s istim entuzijazmom, stručnim i profesionalnim pristupom kao što je to uradilo i s ostalim temama iz NOB-a i socijalističke revolucije.

Zaista, neki se daljnji rezultati ovog rada nalaze i u osmom svesku Senjskog zbornika. Karakteristična je skupina biografskih priloga: *M. Čorić*, Omladinka Neda Knifić, 91—94 (rođena je 1925, a poginula 1944); *Z. Vujanović*, Ivica Devčić Obalac — borac i revolucionar, 95—110 (1920—1943); *V. Knifić* u prilogu Napredni omladinski pokret u Senju od 1939. do 1942, 111—117, govori o Braci Matijeviću (1923), Branku Jurčiću (1923) i još nekim omladinima Senjanima, uhapšenim 1942. godine. *M. Čorić* je objavila još neke biografije: Toma i Rudi Prpić, 129—132; Marko Balen, 133—135; Srećko Balen—»Pedula«, 136—138; Milan Vukelić-Mikulica, 139—142. Rad *M. Plovanića* Josip Kalafatić-Malicija u Kotarskom komitetu KPH Senj godine 1943 (Prilog za monografiju), 119—129, važan je i kao prilog o tom komitetu. *J. Kalafatić* je poginuo u ustaškom prepadu koji je memoarski opisala *M. Marušić-Šegota*: Napad na Kotarski komitet KP Hrvatske Senj u Krasnu 4. IX 1943, 143—145. *O. Tižac* je potanje opisao Flotilu Drugog pomorskog obalnog sektora od formiranja do povlačenja iz Hrvatskog primorja na Dugi otok, 147—151.

Nakon kapitulacije Italije Senj je bio oslobođen četiri mjeseca. U vezi je s tim zanimljiv privrednopovijesni znanstveni prilog *M. Kolar-Dimitrijević* Privredne prilike Senja u vrijeme prvog oslobođenja 1943, 159—169. Šteta za slučajnu omašku na kraju teksta (da je rat završio za Hrvatsko primorje tek na kraju 1944). Dodao bih da je važnost Senja porasla i nakon oslobođenja 1945. zbog razorenosti riječke luke.

O novoj situaciji u senjskom kraju 1944. godine govore *J. Matijević*, Ratna sjećanja — prilog istraživanju NOB-e u Podgorju godine 1944, 152—156, i *K. Sorić*, Ratna sjećanja — prijenos hrane i ratnog materijala iz Prizne za Liku godine 1944, 157—158.

Dodajmo da podsjetnik na niz podataka pruža pregled spomenika i spomen-obilježja, s tekstovima i opisima događaja što ga je priredio *A. Glavičić*: Sjećanja u kamen uklesana I. Spomenici revolucije iz Senja i II. Spomenici NOB-a u senjskoj okolici, te Spomenici radničkog pokreta i revolucije Senja i okolice (III dio), u petom, šestom i sedmom svesku.

Na kraju, zabilježimo da je jedan događaj poslijeratne povijesti Senja posebno opisan: *M. Sobolevski* — *A. Glavičić*, Tito u Senju, VII, III—XVI. Riječ je o Titovoj posjeti 31. VIII 1952. godine.

Posebno je obilježje i odlika Senjskog zbornika obilno objavljivanje fotografija — od oko 100 do više od 200 u svesku — s mnoštvom zanimljivih i dokumentarno vrijednih motiva o Senju, Podgorju i Velebitu.

Vlado Oštrić, Mihael Sobolevski, Antun Giron